

โครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน เพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพสูง เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของประเทศ และป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบนซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ยังได้รับการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์อีกด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อกระแสการพัฒนาประเทศและทุนนิยมได้แผ่ขยายเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ชุมชนในพื้นที่ถูกแย่งชิง รวมทั้งถูกละเมิดสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นผลเนื่องมาจากโครงสร้างทางกฎหมายที่เปลี่ยนระบบจากรูปแบบสิทธิร่วมไปเป็นสิทธิแบบเบ็ดเสร็จ ข้อมูลจากการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหา ปัจจัย และเงื่อนไขในพื้นที่กับกระบวนการทำงานของเครือข่ายโดยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่าสาเหตุของปัญหาต่างๆดังกล่าว ได้แก่ (๑) ชุมชนในเขตอำเภอเวียงแหง ขาดโอกาสที่จะเรียนรู้ และเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้กฎระเบียบ และนโยบายจากรัฐส่วนกลางในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานราชการในการเข้าถึงชุมชนที่ห่างไกลในเขตทุรกันดาร (๒) ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน อันเนื่องมาจากสภาพพื้นที่เป็นผืนป่าขนาดใหญ่ที่เชื่อมต่อกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์รับรองการถือครองที่ดินหรือเอกสารสิทธิ์การใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินของชุมชน และที่สำคัญไม่มีแผนการจัดการที่ดินทำกินกับพื้นที่ป่า เพื่อรองรับการบริหารจัดการการใช้ที่ดิน (๓) การขยายตัวของพืชเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มสูงขึ้น โดยในปี ๒๕๔๗ มีการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว หากสถานการณ์ดังกล่าวยังคงดำเนินต่อไป อาจส่งผลให้ที่ดินถูกเปลี่ยนมือเพื่อรองรับการขยายตัวจากการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอปายมาสู่พื้นที่อำเภอเวียงแหง ซึ่งมีระยะทางที่ห่างกันประมาณ ๔๐ กิโลเมตร และแนวโน้มการเปิดพรมแดนไทย - เมียนมาร์ เร่งให้เกิดการลงทุน การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การเคลื่อนตัวของแรงงานต่างด้าวเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การขยายพื้นที่เพาะปลูก ที่อยู่อาศัย และการเพิ่มขึ้นของแรงงานในพื้นที่ (๔) การเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณและคุณภาพน้ำในลำน้ำแม่แตง เป็นผลจากการที่พื้นที่ป่าถูกบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าต้นน้ำ ในบริเวณรอยต่อระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน และรอยต่อระหว่างผืนป่าเขตตำบลเมืองนะกับตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง และการใช้น้ำเพื่อการผลิต โดยเฉพาะการปลูกกระเทียมที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปี ทั้งยังมีแนวโน้มการลดลงของปริมาณน้ำในช่วงฤดูแล้ง รวมทั้งการใช้สารเคมี ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืชจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ลำน้ำแม่แตงมีสารปนเปื้อนส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนในพื้นที่และชุมชนที่อยู่ปลายน้ำ และ (๕) แนวโน้มการบริหารจัดการการทำงานของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านไม่ต่อเนื่องอันเกิดขึ้นจากภัยคุกคามจากปัจจัยภายนอก ทั้งกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว รวมทั้งโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และปัจจัยภายใน ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และแง่มุมทางการเมือง

ปัญหาดังกล่าวมีแนวโน้มที่มีความรุนแรงมากขึ้น หากชุมชนขาดโอกาสการเรียนรู้ และเข้าใจสถานการณ์ปัญหา รวมทั้งความสำคัญของทรัพยากรป่าต้นน้ำ ดังนั้น การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชาวบ้านให้เกิดความเข้มแข็ง สร้างพลังการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น สร้างความตระหนักในการปฏิบัติดูแล รักษา พื้นฟูฟื้นป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าการที่จะรักษาไว้ได้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการยกระดับพลังเครือข่าย สร้างการเรียนรู้กับชุมชนในพื้นที่ได้เข้าใจ ตระหนักในสิทธิกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชน

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงได้พัฒนาโครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนเพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อขอรับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม และได้รับการอนุมัติโครงการในการประชุมครั้งที่ ๖/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๖ วงเงิน ๔,๘๘๒,๐๐๐ บาท ระยะเวลาดำเนินการ ๒ ปี ๖ เดือน (๑ มกราคม ๒๕๕๗ ถึงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๙) โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน ๒) เพื่อยกระดับองค์ความรู้สู่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์เครือข่ายองค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และ ๓) เพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคีในพื้นที่ ผลักดันข้อเสนอนโยบายสาธารณะท้องถิ่น

โครงการดังกล่าวมีแผนงานที่สำคัญ ๔ แผนงาน ได้แก่ แผนงานที่ ๑ พัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน แผนงานที่ ๒ สนับสนุนการถอดบทเรียน ยกกระดับชุดความรู้สู่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์เครือข่ายทรัพยากร แผนงานที่ ๓ จัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนและเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน แผนงานที่ ๔ พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือรัฐ ท้องถิ่น ภาคีที่เกี่ยวข้องในการจัดทำและสนับสนุนข้อเสนอโยบายสาธารณะในระดับท้องถิ่น กิจกรรมภายใต้แผนงานดังกล่าวครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายหลัก ได้แก่ บ้านจอง หมู่ที่ ๒ บ้านใหม่มะกายอน หมู่ที่ ๓ บ้านม่วงเครือ หมู่ที่ ๔ และบ้านห้วยไคร้ หมู่ที่ ๕ ตำบลเปียงหลวง บ้านสันดวงดี หมู่ที่ ๑ บ้านสามปู หมู่ที่ ๒ และบ้านม่วงปอก หมู่ที่ ๓ ตำบลแสนไห อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลัก ประกอบด้วย กลุ่มเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน สมาชิกเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ๑๒ หมู่บ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ ตำบล ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลเปียงหลวง และเทศบาลตำบลแสนไห

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ข้างต้น พบว่า เมื่อสิ้นสุดโครงการ กิจกรรมต่างๆที่ได้กำหนดไว้ภายใต้แผนงานได้นำไปสู่ผลสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่ ๑) มีกลุ่มเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนและมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อความยั่งยืนและคงอยู่ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ๒) ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการฟื้นฟู ป้องกัน และดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบนฐานวัฒนธรรมและกติกาท้องถิ่น ซึ่งมีข้อดีคือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะได้รับการดูแลรักษาอย่างจริงจัง มั่นคง และยั่งยืน เนื่องจากผู้ดูแลรักษา

หลัก คือ คนในท้องถิ่นเอง โดยใช้ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น แทนที่จะเป็นวิธีการของภาครัฐหรือของส่วนกลาง รวมทั้งยังใช้กติกาที่คนในท้องถิ่นกำหนดและใช้กันเองมาบังคับใช้ ซึ่งสะดวกในการควบคุมดูแลมากกว่าให้เจ้าหน้าที่รัฐมาดำเนินการควบคุม ๓) มีเครื่องมือในการบริหารจัดการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดทำแนวเขตที่ดินโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ที่ช่วยให้เกิดแผนที่ที่ชัดเจนและเป็นระบบ ซึ่งมีข้อดี คือ มีความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุด สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในการบริหารจัดการพื้นที่ได้ ๔) มีกลไกความร่วมมือเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีในพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันข้อเสนอ นโยบายสาธารณะท้องถิ่น ซึ่งมีข้อดี คือ นโยบายสาธารณะที่ผลักดัน จะเป็นนโยบายสาธารณะที่แท้จริง เพราะเกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ซึ่งรวมทั้งองค์กรชาวบ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนที่แท้จริง ๕) มีสื่อต่างๆ ที่ผลิตขึ้น เช่น หนังสือชุดบทเรียน "เสียงจากคนต้นน้ำแดง บทเรียนความร่วมมือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" ชุดนิตยสารระบบข้อมูล การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมุ่งให้ผู้ที่ได้รับองค์ความรู้จากสื่อเกิดแนวคิดหรือสามารถใช้เป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ ๖) เกิดการประชาสัมพันธ์ผลสำเร็จของงานด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ อันนำไปสู่การมีส่วนร่วมและการขยายผลร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ต่อไป ซึ่งจะมีข้อดี คือ ผลงานการอนุรักษ์ของคนในท้องถิ่นได้รับการเผยแพร่ให้สาธารณชนประจักษ์ และอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวบ้านได้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จของโครงการ คือ (๑) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้กิจกรรมจัดทำแนวเขตที่ดินรายแปลงผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ได้แก่ ชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเจ้าหน้าที่ทหาร สามารถสร้างความร่วมมือและลดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เป็นอย่างดี และนับเป็นการแก้ไขปัญหาที่ดินที่มีความเข้มแข็ง และเกิดความยั่งยืน เกิดเป็น "เวียงแหงโมเดล" ซึ่งเป็นต้นแบบการจัดการร่วมที่สนับสนุนการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ โดยมูลนิธิฯ ได้รวบรวมข้อมูลจากการสำรวจและจัดทำเป็นระบบฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) และระบบโปรแกรมประมวลชุดข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชน (MIS) เพื่อให้ง่ายต่อการจัดเก็บรายละเอียดข้อมูล และสืบค้นเพื่อการใช้งาน ซึ่งเกิดประโยชน์สำคัญต่อทุกภาคส่วน ทั้งเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน ในการลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ (๒) การจัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แดงตอนบนรุ่นที่ ๑ และรุ่นที่ ๒ ซึ่งเป็นคณะกรรมการเพื่อการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในระดับพื้นที่ ทำให้เกิดโครงสร้าง องค์กรประกอบ และหน้าที่ของบุคลากรที่ทำงานร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้ชัดเจนขึ้นและมีความต่อเนื่อง (๓) การกำหนดดัชนีชี้วัดความสำเร็จของกิจกรรมต่างๆ ให้ความสำคัญกับการพิจารณาถึงความเหมาะสม ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางการเมือง (๔) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ ภาครัฐ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ภาคเอกชน และองค์กรภาคประชาชน ภาคประชาสังคม รวมถึงองค์กรชุมชน
อื่นๆในพื้นที่ เป็นปัจจัยที่สำคัญมากในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง
ตอนบน

ภาพจากพื้นที่ดำเนินโครงการ

